

► Araştırma makalesi / Research article

İsa'nın Günah Keçisi Olarak Kabulünün Arka Planı

Rabia KOCATAŞ

ORCID: 0000-0002-7052-7647 | ROR ID: 025y36b60 | rabia.kocatas@asbu.edu.tr

Arş. Gör., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı / Res. Assist., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Theology, Department of History of Religions, Ankara, Türkiye

Gönderim / Received: 20.07.2024 | Kabul / Accepted: 01.10.2024 | Yayın / Published: 31.10.2024

Atıf: Kocataş, Rabia. "İsa'nın Günah Keçisi Olarak Kabulünün Arka Planı". *Dinler Tarihi* 1/2 (2024): 249-272.

Öz: Kurban ibadeti, kadim çağlardan günümüze kadar çeşitli kültür ve geleneklerde dini uygulamaların temel taşı olmuştur. Canlı ya da cansız olarak sunulan kurbanlarla gerçekleşen bu ibadet biçimi, bireylerin ve toplulukların günahlarının kefareti ödemesi, ilahi lütuf aramaları ve Tanrı ile ilişkilerini yeniden kurmaları için bir araç olmuştur. Dahası, pek çok gelenekte bu kurbanlar, günahın arınmayı ve manevi bağların yenilenmesini simgeleyen derin kefarete özellikleri taşımıştır. Bunun en belirgin örneği Yahudilikte Yom Kippur'da sunulan iki keçidir. Hıristiyanlıkta ise hayvan kurbanının yerini İsa'nın aldığı görülmektedir. İsa'nın hem kurbanlık kuzuyu hem de günah keçisini temsil etmesi ve çarşıta canını vermesi, insanların günahının kefareti olarak görülmesi, kurban ibadetinin anlayışında ve uygulamasında önemli bir değişim olduğunu göstermektedir. Makale temel olarak Yeni Ahit'in, İsa'nın çarşıta ölümünü kurban düşüncesi bağlamında nasıl resmettiğini ve erken dönem Hıristiyanlarının İsa'nın çarşıta kurban edilmesini nasıl yorumladıklarını açıklamayı amaçlamaktadır. İsa'nın kurbanlığının arka planının anlaşılması için Hitit, Yunan ve Roma geleneklerinde günah keçisi uygulamasının nasıl gerçekleştiği, Yahudilikteki kefarete kurbanı, günahın aktarılabilirliği ve temsili acı çekme konuları ele alınacaktır. Bu bağlamda günah keçisi kavramının kadim geleneklerden Hıristiyanlığa nasıl geldiği, nasıl etki ettiği ve Hıristiyanlığın bu düşünceye kendi teolojik düşünce sisteminde nasıl yeni anlamlar kazandırdığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık, Yahudilik, Kefarete Kurbanı, Günah Keçisi

*

The Background of Jesus' Acceptance as a Scapegoat

Cite as: Kocataş, Rabia. "The Background of Jesus' Acceptance as a Scapegoat". *Dinler Tarihi* 1/2 (2024): 249-272.

Abstract: The worship of sacrifice has been the cornerstone of religious practices in various cultures and traditions from ancient times to the present day. This form of worship, which involves sacrifices offered as living or non-living, has served as a means for individuals and communities to atone for their sins, seek divine grace, and rebuild their relationship with God. Moreover, in many traditions, these sacrifices had profound penance characteristics, symbolizing the cleansing of sin and the renewal of spiritual bonds. The most obvious example of this is the two goats offered on Yom Kippur in Judaism. In Christianity, it is seen that Jesus replaced animal sacrifice. The fact that Jesus represents both the sacrificial lamb and the scapegoat and that his death on the cross is believed to be the atonement for people's sins shows that there is a significant change in the understanding and practice of sacrificial worship. The article basically aims to understand how the New Testament portrays Jesus' death on the cross in the context of the idea of sacrifice and how early Christians interpreted Jesus' sacrifice on the cross. In order to understand the background of Jesus' sacrifice, how the scapegoat practice took place in the Hittite, Greek and Roman traditions, the atoning sacrifice in Judaism, the transferability of sin and representative suffering will be discussed. In this context, it will be tried to reveal how the concept of scapegoat came from ancient traditions, and how Christianity gave this idea new meanings in its own theological thought system.

Keywords: History of Religions, Christianity, Judaism, Sacrifice of Atonement, Scapegoat

---

Değerlendirme / Review	:	Çift taraflı kör hakemlik, dış bağımsız / <i>Double-blind, external independent.</i>
Etik Beyan / Ethical Declaration	:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. / <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study.</i>
Etik Bildirim / Complaints	:	dinlertarihi@asbu.edu.tr
Benzerlik Taraması / Similarity Check	:	Ithenticate
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / <i>The Author declares that there is no conflict of interest.</i>
Finansman / Grant Support	:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / <i>No funds, grants, or other support was received.</i>
Lisans / Licence	:	CC BY-NC 4.0

Giriş

İsa, Hıristiyan teolojisinde temel ve çok yönlü bir yere sahiptir. İnciller onun hayatını anlatmakta ve bu anlatımlar Hıristiyan inancının ilkelerini oluşturmaktadır. Hıristiyan teologlar, ilk yüzyıllardan itibaren *Mesih* ve *Tanrı'nın Oğlu* olarak kabul edilen İsa'nın doğasını ve mesajını anlamaya çalışmışlardır. İsa'nın her eylemi öğretilerin oluşmasında ayrı bir önem taşısa da şüphesiz Hıristiyan teolojisini şekillendiren en önemli olaylar ölümü ve dirilişidir. Özellikle Pavlus, mektuplarında İsa'nın çarmıhta ölüp kan dökmesiyle, insanlık ile Tanrı arasında barışın sağlandığı fikri üzerinde çokça durmuştur. İsa'nın ölümünün bu barışı sağlaması, onun insanların günahlarına karşılık olarak ölmesiyle gerçekleşmiştir.

Bu makalede öncelikle, Hıristiyanlıkta günah keçisi kavramının anlaşılması için kurban, diğer milletlerdeki günah keçisi uygulamaları, günahın aktarılabilirliği, başkasının yerine acı çekme ve kefarete gibi temel kavramlar ele alınacaktır. Sonrasında, Hıristiyanlığın mirasçısı olduğu Yahudilikteki kefarete kurbanları ve başkasının yerine acı çekme düşüncesi ele alınarak Hıristiyanlığın arka planındaki düşünce yapısı anlaşılmasına çalışılacaktır. Zira, Yeni Ahit yazarları ve erken dönem Hıristiyanlar, insanların günahına kefarete olarak kendisini feda ettikleri için İsa'yı Tanrı'nın kuzusu ya da Fısıh kuzusu gibi terimlerle tanımlamışlardır. Bu bağlamda ele alınacak sonraki ve daha temel olan sorularımız Yeni Ahit yazarlarının İsa'nın ölümünü nasıl aktardıkları ve nasıl yorumladıkları olacaktır. Ayrıca erken dönem Hıristiyanların, özellikle Levililer'de (16:5-24) geçen günah keçisi uygulaması kapsamında, İsa'nın kefarete nasıl anladıkları, onun Tanrı'nın kuzusu kimliği hakkında neler söyledikleri ve böylece kefarete düşüncesinin gelişmesine nasıl katkı sağladıkları soruları cevaplanacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Kefarete düşüncesi, birçok dinî gelenekte bulunmaktadır ve insanların ilahi olanla uzlaşmaya veya kendilerini günahattan arındırmaya çalıştığı sürece işaret etmektedir. Kefarete, kelime kökeni olarak Arapçada örtmek, gizlemek ve inkâr etmek gibi anlamlara gelen *kfr* kökünden türemiştir.¹ İbranicede kefarete anlamına gelen *kappara* kelimesinin *kpr* kökü de Arapçada olduğu gibi örtmek anlamının yanında, temizlemek manasını da taşımaktadır. Kefarete kelimesi için Yeni Ahit'in Kral James versiyonunda başta *katallagé* kelimesi kullanılsa da daha sonra bu kelime kefarete yerine, İsa'nın insanlığı Tanrıyla barıştırmasına işaret edecek şekilde "uzlaştırmak, barıştırmak" olarak

¹ Mehmet Katar, "Dinlerde Keffarete Anlayışı", *Dini Araştırmalar* 1/1 (01 Haziran 1998), 45.

çevrilmiştir.² Bahsi geçen kelime kökleri ve kullanımları kefaretin nasıl anlaşıldığı hakkında bizlere bir fikir sunmaktadır.

Kefaret, özünde, yapılan bir yanlışın telafî etme, Tanrıyla uzlaşmaya varma ve uyumu yeniden sağlama sürecini ifade etmektedir. Bazı dinlerde terim daha bireysel düzeyde anlaşılmıştır. Bu bağlamda kefaretin, kişinin Tanrı'nın buyruklarını ihlal ettiğinden dolayı duyduğu vicdan azabını dindirmek ve ilahi cezaya uğramamak amacıyla günahını farklı yollarla telafî etmesidir. Diğer taraftan kefaretin daha toplumsal boyutta da anlaşılmaktadır. Buna göre, cemaatte görülen felaketler ve olumsuzluklar, toplumun üyelerinin işlediği günahlara dayandırılmaktadır. Böylece kefaretin, Tanrı'nın öfkesini dindirmenin bir yolu olarak kullanılmaktadır.³ Bireysel de olsa, toplumsal niyetlerle de olsa kefaretin ibadetlerinin temel amacı, dindar insanların kutsal veya ilahi olanla ilişkilerini yeniden kurmak veya güçlendirmektir. Dinler kefaretin sağlanması için farklı yollar kullanmışlardır. Hemen hemen bütün dinlerde arındırma vasfı bulunan suyun yanında, kefaretin kurbanı ibadetleri de yaygın olarak bulunmaktadır. Kefaret sunuları şarap, pirinç gibi yiyecek ve içecekler olabileceği gibi koyun, keçi gibi hayvanlar da olabilmekteydi.⁴

Tanrıya kurban sunmak, dinlerde kefaretin kadar temel bir öneme sahiptir ve çoğu zaman birbirleriyle ilişkilidir. Kadim geleneklerden günümüze kadar ulaşmış bu ibadet hemen hemen her toplumda görülmektedir. İngilizce kurban anlamına gelen *sacrifice*, Latince kutsal manasında *sacer* ve yapmak manasında *facere* kelimelerinin birleşiminden türemiş *sacrificum*'dan gelmektedir. Bu bağlamda kelime, kurbanın bir şeyi kutsal hale getirmesine işaret etmektedir.⁵ İbranicede kurban kelimesini karşılamak için "bağış ve vergi"yi ifade eden *minha*, "kutsal kan dökme"yi ifade eden *zebah* ve "yaklaştıran şey" manasına gelen *karban* (*qārbān*) kelimeleri kullanılmaktadır.⁶ Etimolojik tanımların ötesinde kurbanlar, belirli amaçlara ulaşmak için Tanrılara, mabede ya da kutsal sayılan varlıklara takdim edilen sunulardır. Bu sunular tarım ürünleri gibi cansız şeylerden oluşabileceği gibi boğa, kuzu, keçi, kuş gibi çeşitli hayvan türlerini ve hatta insanları içeren canlı sunulardan da oluşmaktadır.⁷ Kurbanlar farklı amaçlarla Tanrılara sunulmaktadır. Tanrıların yüceltilmesi, şükran ifade etmek, Tanrılardan ya da ruhsal varlıklardan bir şey istemek, kötülüklerden ve kirlilikten arınmak ve yapılan günahın kefaretinin sağlanması bunlardan bazılarıdır.⁸

² William J. Wolf, "Atonement: Christian Doctrine", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (Detroit: Macmillan Reference USA, 2005), 1/594.

³ Katar, "Dinlerde Keffaret Anlayışı", 45.

⁴ Öztürk, "İlahi Dinlerde Yemin, Keffaret Ve Kurban", 170.

⁵ Joseph Henninger, "Sacrifice [First Edition]", *Encyclopedia of Religion* (Michigan: Thomson Gale, 2005), 12/7997.

⁶ Ahmet Güç, "Kurban", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

⁷ Nermin Öztürk, "İlahi Dinlerde Yemin, Keffaret ve Kurban", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (01 Şubat 2002), 171.

⁸ Henninger, "Sacrifice [First Edition]", 12/8001.

Kötülüğün defedilmesi, kefarete ya da arınmanın sağlanması amacıyla hayvanların veya insanların öldürülmesi ya da şehirden uzaklaştırılması uygulamaları da mevcuttu. Bunlar *günah keçisi* olarak nitelendirilen ritüellerdir. Bu ritüellerde genellikle bütün bir toplumun günahları ya da kötü talihleri, bir hayvana ya da kişiye yüklenmekte ve “kurban” olarak ya öldürülmekte ya da cemaatin bulunduğu toplumdaki uzağa gönderilmekteydi. Bu uygulama çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Hititlilerin gerçekleştirdiği günah keçisi uygulamasının belgelendiği dokümanların içeriği MÖ 13. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Genellikle bir kral ya da general gibi yüksek rütbeli bireyler tarafından yönetilen bu ritüeller veba gibi hastalık durumlarında gerçekleştirilmiştir. Yetkili kişi, koçların başlarının üstüne elini koyarak ve vebaya sebep olan tanrıya dua ederek koçları ve bir kadını ona adamaktaydı. Taşınması için yemek verilen ve süslenen kadın ve koçlar, şehir dışına ve düşman bölgesine doğru gönderilmekteydi. Bu sayede hastalığın toplumdaki uzaklaştığına ve onları bulanlara geçtiğine inanılmaktaydı.⁹

Yahudilerin Kefarete Günü’nde gerçekleştirdikleri günah keçisi ritüelinin yanında, günah keçisi kurbanının en bilineni Yunanlıların yerine getirdiği *Pharmakos* (φαρμακός)¹⁰ uygulamasıdır. *Pharmakos* ritüeli, veba gibi salgın hastalık, kuraklık ve savaşta mağlubiyet gibi özel zamanlarda icra edilmiş olsa da esas itibarıyla iki gün süren Thargelia festivalinde gerçekleştirilmekteydi. Festival, genellikle Athenalılar ve İyonyalılar tarafından kutlanmakta¹¹ ve Yunan Tanrısı Apollo’yla ilişkilendirilmekteydi. Mevsimin yenilenmesinin kutlandığı tarımla alakalı bir şölen olmakla birlikte, festivalde arındırma ve kefarete amaçlı sunular da yer almaktaydı. Ağaçların ilk meyveleri ve hayvanların yanı sıra “kurban edilen” en önemli şey *pharmakos* denilen insanlardı.¹²

Pharmakoslar genellikle iki kişi¹³ olarak fakirler, köleler, çirkinler, sakatlar ya da suçlular gibi toplumun alt tabakalarından seçilmekteydi. Bireyler *pharmakos* olmak için gönüllü de olabilmekteydi. *Pharmakos*, seçildikten sonra genellikle bir yıl kadar devlet tarafından tutulur; şehir dışına gönderilmeden önce iyi yemekler yedirilir, pahalı ve kutsal kıyafetler giydirilirdi. Bu kişiler tam şehir sınırından çıkarılmadan önce taşlanır ya da incir dalı gibi şeylerle dövülürlerdi.¹⁴ Söz konusu ritüel bir arındırma görevi taşımaktaydı. İnsanlar, bu ritüelle birlikte sene boyunca başlarına gelebilecek kötü

⁹ Jan N. Bremmer, *Greek Religion and Culture, the Bible and the Ancient Near East* (Leiden: Brill Academic Pub, 2008), 171.

¹⁰ Tedavi, iyileştirme, ilaç ya da zehir anlamlarına gelen *pharmakon* kelimesinden gelmektedir.

¹¹ *Pharmakos* uygulaması farklı Yunan şehirlerinde de görülmekteydi. Şehirlere göre kurbanın seçiminde tercih edilen özellikler ve kurbanın şehir dışına gönderilişi farklılaşabilmekteydi.

¹² Jennifer K. Berenson Maclean, “Barabbas, the Scapegoat Ritual, and the Development of the Passion Narrative”, *The Harvard Theological Review* 100/3 (2007), 314.

¹³ Bazı yerlerde ve durumlarda iki erkek seçilirken, diğer zamanlarda bir erkek bir kadın seçilmekteydi.

¹⁴ Jan Bremmer, “Scapegoat Rituals in Ancient Greece”, *Harvard Studies in Classical Philology* 87 (1983), 303-307.

şeyleri ve kötü şans defettiklerine inanırlardı. Kurban olarak seçilen kişiler, şehirdeki vatandaşların üstündeki bir nevi kirliliği almakta ve şehir surları dışına taşımaktaydı.¹⁵

Başka bir insan kurban etme uygulaması Roma'da gerçekleştirilen *devotio* uygulamasıydı. *Devotio*, antik Roma dininde, Romalı bir generalin veya komutanın, ordusunun zaferini garantilemek için yeraltı dünyası tanrılarına (Dis Pater ve Manes) kendisini sunduğu bir kurban ritüeliydi. Bu fedakarlıkla, tanrıların politik olaylara veya savaşın gidişatına ilahi bir müdahalede bulunduğu inanılırdı. Romalılar bir şehri kuşattığında ilk olarak şehrin tanrılarına oradaki halkı terk etmeleri ve Roma'yı sahiplenmeleri için bir çağrı yapmaktaydı. Tanrılara yapılan bu çağrının ardından *devotio* ritüeli gerçekleştirilirdi. Tanrılardan Roma halkı adına düşman şehrin bozguna uğratılması ve savaşın kazanılması istenir, komutan kendini feda ederdi.¹⁶

İsa'nın bu ritüellerle bağlantısı hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. Diğer taraftan Richard DeMaris, *pharmakos* ve *devotio* uygulamalarını "iyileştirici çıkış ritüelleri" olarak tanımlamakta ve Markos'ta geçen İsa'nın çilesi anlatısının bu ritüellerle aynı örüntüyü takip ettiğini düşünmektedir. Ona göre, *pharmakos* uygulamasında, günah ve kirlilik gibi topluluğa yönelik bir iç tehdidin varlığı, statü değişikliğine uğrayan bir kişi aracılığıyla kirliliğin ortadan kaldırılması, sonuç olarak ortaya çıkan tehdidin bertaraf edilmesi olarak üç aşama bulunmaktadır. *Devotio* ritüeli de topluluğa yönelik bir dış tehdidin varlığı, doğaüstü güce başvurulması ve bir bireyin kendini feda etmesi ve ortaya çıkan dış tehdidin hafifletilmesi şeklinde benzer bir kalıba sahiptir.¹⁷ DeMaris'e göre, İsa Kudüs'e girdiğinde, Davud'un krallığına referansla, övgüyle karşılanması ve Süleyman Mabed'inde Yahudi din adamlarının İsa'dan korkması, İsa'nın bir değişim geçirdiğini ve yüceltildiğini göstermektedir. Fakat, sonrasında aşağılanmasıyla ve çarmıha gerilmesiyle sonuçlanan bir statü düşüşü yaşadığı görülmektedir. Böylece dış tehdit olarak algılanan İsa Mesih'in kurban edilişi ise *Devotio* uygulamasıyla ilişkilendirilmektedir. Nihayetinde Mesih İsa, çarmıhta ölerken kendisine inananlara yöneltilebilecek tehditleri kendisine çevirerek ona inananları korumuştur.¹⁸

Kefaret kapsamında, kurban uygulamalarının yanı sıra, insanların kasıtlı olarak başkalarının günahını üstlendiği ve bedelini ödediği durumlar, yani başkalarının yerini alma ve onlar "yerine" acı çekme düşüncesi de bulunmaktadır. Bu durumda bir kişi, başka bir kişinin ya da grubun alması gereken cezayı ya da çekmesi gereken acıyı onların yerine üstlenmektedir.¹⁹ Hıristiyanlık açısından bakıldığında, kefarete teorileri

¹⁵ Daniel Ogden, *The Blackwell Companion to Greek Religion* (Blackwell, 2007), 188.

¹⁶ Richard E. DeMaris, *The New Testament in its Ritual World* (Oxford: Routledge, 2008), 101-102.

¹⁷ DeMaris, *The New Testament in its Ritual World*, 98.

¹⁸ Hans Moscicke, "Jesus as Goat of the Day of Atonement in Recent Synoptic Gospels Research", *Currents in Biblical Research* 1/17 (2018), 66.

¹⁹ Ananda B. Geysler-Fouché - Thomas M. Munengwa, "The Concept of Vicarious Suffering in the Old Testament", *HTS Theological Studies* 75/4 (2019), 5.

arasında bu duruma *ikame kefareti* denilmektedir. İkame kefareatine göre, İsa'nın ölmesi insanları temsilen gerçekleşmiştir. Yani İsa, insanların günahını ve günahın getirdiği cezayı onlar yerine üstlenmiş ve böylece ilahi adaleti sağlayarak insanları Tanrı'yla barıştırmıştır.²⁰

Başkasının yerine acı çekme yani ikame kefaretiyle bağlantılı başka bir konsept de günahın aktarılabilirliğidir. İkame kefareti, biri ya da birilerinin, başkalarının günahı sebebiyle acı çekmesini ifade ederken; günahın aktarılması, biri tarafından işlenen günahın sorumluluğunun ve sonuçlarının başka birine aktarılması anlamına gelmektedir. Eski Ahit'te sık sık karşımıza çıkan bu düşünce antik dünyada oldukça yaygın olarak bulunmaktaydı. Örneğin, Antik Yunan'da şehir ya da aile tek bir yaşam formu olarak tahayyül edilmiştir. Bu yüzden bireylerin hayatları tek bir ortak tecrübenin unsurları olarak toplumla ve geçmişteki ve gelecekteki bütün aile bireyleriyle bağlantılı olarak düşünülmüştür. Bu bakımdan bu ilişki kozmik bir bağlantı olarak düşünülebilir. Bu sebeple, bireylerin atalarının işledikleri suçlar dolayısıyla cezalandırılmaları meşru görülmüştür.²¹

2. Yahudilikte Kefaret Kurbanı

İsa'nın bir kurban olarak "günah keçisi" kimliğini anlamak için ilk olarak Yahudilikteki kefareti kurban anlayışından ve özellikle Yom Kippur'da gerçekleştirilen kurban ibadetinden bahsetmek gerekmektedir. Yahudi geleneğinde, sunuların amaçlarına göre, birden fazla kurban çeşidi bulunmaktadır. Kanlı olsun veya olmasın, bütün kurban sunuları *korban* şeklinde isimlendirilmektedir. Barış sunusu, doğum sonrası kurban, kutlamalar için sunulan küçük çaplı kurbanların yanında, ibadet anlamında daha temel olan diğer kurban türleri de bulunmaktadır.²² Bunlarla beraber yemek sunusu, adak sunusu, şarap sunusu gibi farklı kurban çeşitleri de bulunmaktadır. Konumuz için önemli olan kurban çeşitleri ise günahlara kefareti olması amacıyla kurban edilen sunulardır.

Olah ismi verilen yakı sunusu, tapınakta gerçekleştirilen en yaygın kurban çeşitlerinden birisiydi. Yakı sunuları sadece kefareti amaçlı kurban edilmemişse de Kutsal Kitap'ta bir günahın affedilmesi amacıyla kurbanın yakıldığından bahsedilmektedir. Kefareti haricinde, yakı sunuları farklı amaçlarla da Yahve'ye sunulmaktaydı. Yahve'nin rızasını almak, O'nun öfkesini dindirmek, O'na duyulan imanı ve teslimiyeti göstermek gibi amaçlarla yakı sunusu yapılmaktaydı.²³ Tufandan

²⁰ Derek Flood, "Substitutionary Atonement and the Church Fathers: A Reply to the Authors of Pierced for Our Transgressions", *EQ* 82/2 (2010), 143.

²¹ Renaud Gagné, *Ancestral Fault in Ancient Greece* (New York: Cambridge University Press, 2013), 25-26.

²² Merve Yetim, "Belgesel Hipotez'e Göre Yahudilikteki Kurban İbadetinin Tarihsel Süreci", *Milel ve Nihal* 17/1 (30 Haziran 2020), 71.

²³ Gordon J. Wenham, *The Book of Leviticus*, ed. R.K. Harrison - Robert L. Hubbard (Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1979), 67-69.

sonra Nuh'un sunduğu kurban, Davud'un vebayı durdurmak için yaktığı sunu, Eyüp'ün oğullarının günahlarının affı için yaktığı kurban yakı sunularına örnek verilebilir.²⁴ Yakı sunuları boğa gibi büyükbaş hayvanlarla yapılabildiği gibi koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar ve kuş veya kumru ile de yapılabilmekteydi. Seçilen hayvanlar erkek ve kusursuz durumda olmak zorundaydı.²⁵

Tam anlamıyla kefarete kurbanı olarak nitelendirilen kurbanlar, suç ('asham) ve günah (hatta't) kurbanlarıdır. Suç kurbanlarının sunumu, özellikle kutsal eşyalara saygısızlık veya diğer insanların hakkına girme gibi özel durumlarda gerçekleştirilmekteydi.²⁶ Suç sunuları, bir hayvanın kurban edilmesinin yanında, zarar verilen ya da hakka girilen malın hem parasal olarak karşılığı hem de bu paranın beşte biri kadar ek bir ücret şeklinde ödenmekteydi.²⁷ Günah sunusu ise bir kâhinin, önderin ya da halkın bir emri ihlal etmesi ya da özellikle bilmeden bir günah işlemesi durumunda sunulurdu. Kurban edilen hayvanların türü, suça ve suçu kimin işlediğine göre değişmekteydi. Hem suç hem günah kurbanında sunuyu yapan kişi, sunuyu kendiyile ilişkilendirmek için, elini kurbanın başına yerleştirmekteydi. Uygulamada farklılıklar bulunsa da iki sunuda da kanın akıtılması ve hayvanın bazı parçalarının sunakta yakılması söz konusuydu.

"Günah keçisi" uygulamasının ve günah sunusunun Kutsal Kitap'ta en net olarak anlatıldığı bölüm, Kefarete Günü'nü (Yom Kippur) anlatan Levililer 16. bölümdür. Bölümde Harun'un kendisinin, ailesinin ve halkının günahlardan kurtulması için gerçekleştirmesi gereken günah sunusundan ve bunun Tanrı'ya nasıl sunulması gerektiğinden bahsedilmektedir. Buna göre, Harun ilk olarak kendisinin ve ailesinin günahlarının bağışlanması için bir boğa kesecektir. Halkın bağışlanması içinse bir teke/keçi kesilecektir. İki kurban sonrasında da kurbanın kanı Bağışlanma Kapağı'nın²⁸ üzerine ve farklı yerlere sürülmektedir. Bunun amacı En Kutsal Yer'in halkın günahlarından temizlenmesidir.²⁹ Aynı arındırmanın Buluşma Çadırı'nda da gerçekleşmesi gerekmektedir. Hayvanların kanları sunağın da üzerine sürülerek günahlardan arındırılmaktadır.

Bölümde günah sunusu olarak iki keçiden bahsedilmektedir. Birbirine her anlamda denk olan iki keçi arasında kura çekilmektedir. Keçilerden biri günah sunusu olarak halkın günahları için kesilirken, diğeri yine günahların kefareti için Azazel'e³⁰

²⁴ Yar.8:20-21; 2Sam.24:21-25; Eyü.1:5.

²⁵ Lev.1:3-5; 1:10; 1:14.

²⁶ Lev.5:14-16.

²⁷ Lev.5:16.

²⁸ Ahit Sandığı'nın kapağı.

²⁹ Lev.16:16.

³⁰ Azazel'in keçiyeye ya da keçinin gönderildiği yere işaret ettiğini belirten görüşler mevcuttur. Azazel'in bir şeytanın ya da isyanlar melekların liderinin adı olduğunu belirten bir görüş de bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. T. H. Gaster, "Azazel", *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, ed. George Arthur Buttrick (Tennessee: Abingdon Press, 1962).

gönderilmektedir. Azazel'e gönderilecek olan keçi, İsrail halkının günahlarının taşıyıcısı konumundadır. Harun, iki elini keçinin başına koyarak İsrail halkının işlemiş olduğu günahları, suçları ve yaptıkları isyanları zikrederek keçiye aktarır. Daha sonra görevlendirilen bir kişi, günahları üstlenen ve Azazel'e ithaf edilen bu keçiye çöle götürerek salar. Böylece keçi, İsraililerin günahlarını cemaatten uzakta "ıssız bir ülkeye" taşımış olur.³¹

Çoğu kurban ibadetinin temelinde arınma, Tanrı'nın rızasını elde etme, kötülüklerden kaçınma gibi belirli bir amaç için canın alınması ve kanın akıtılması yer almaktadır. Kefaret sunuları da kan ve günahların bağışlanması arasında güçlü bir bağ kurmaktadır. Levililer 17:11'deki "Çünkü canlılara yaşam veren kandır. Ben onu size sunakta kendinizi günahtan bağışlatmanız için verdim. Kan yaşam karşılığı günah bağışlatır." pasajı, kanın günahların kefaretinin ödenmesinde önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bütün varlıkların vücutlarındaki kan, yaşam kaynağıdır. Hayvanlar Rab için kurban edilmekte ve kanları da yine Rabb'in sunağına dökülmektedir.³² Başka bir deyişle, yaşam kandır, kan yaşamdır ve yaşam Rabb'e aittir. Kan yaşamı temsil ettiğinden dolayı başka bir yaşam için kefarete olabilmektedir.³³

3. Yahudilikte Günahın Aktarılabirliği

Yahudiliğe göre Tanrı, İsrailoğulları ile bir ahit yapmış ve onlara gönderilen kurallara uymaları karşılığında üstün bir halk olacaklarının sözünü vermiştir.³⁴ Tanrı bu ahit aracılığıyla İsrailoğulları ile özel bir bağ kurmuştur. Bu bağlamda Tanrı, İsrailoğulları ve ahit arasındaki ilişki günah anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Zira Tanrı'nın göndermiş olduğu kurallara uymak, ahdin ve böylece Tanrıyla olan ilişkinin temel gereksinimi haline gelmiştir. Bu yüzden Yahudilikte günah, kişinin, Tanrı'nın tahsis ettiği düzeni ve bağı yıkması anlamına gelmektedir. Kişi günah işleyerek ve Tanrı'nın buyruklarını görmezden gelerek aynı zamanda ahde karşı gelmekte ve Tanrı'dan uzaklaşmaktadır.³⁵ Bu anlamda Tanrı'nın günahları cezalandırması farklı nedenlerle ve amaçlarla olsa da nihayetinde bireylerin cezalandırılması, kefaretin sağlanması ve Tanrı'yla olan bağın yeniden kurulmasına yönelik bir amaç taşımaktadır.

Eski Ahit'teki anlatılar hem bireylerin hem de toplumun bir bütün olarak cezalandırıldığını göstermektedir. Özellikle toplu cezalandırmada masum ve günahkâr bireyler arasında bir ayrımın yapılmadığı görülmektedir. İşlenen günahın hiçbir sorumluluğunu taşımayan bireyler, sonuçta acılara maruz kalmışlar ve

³¹ Lev.16:20-22.

³² Lev.17:4-5.

³³ Dalibor Kraljik, "The Notion of Blood in the Old Testament: Blood That Purifies and Blood That Defiles", *Kairos* 16/1 (20 Haziran 2022), 11-12.

³⁴ Çık.19:5.

³⁵ Ömer Faruk Harman, "Günah", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/280.

cezalandırılmışlardır. Ayrıca, günahın miras alınması ve nesiller boyunca aktarılması metinlerde bulunan bir diğer unsurdur. Buna göre, bir atanın işlediği günahın laneti ve etkileri o aileyi kuşaklarca takip edebilmektedir. Bu tür günahlar genellikle putperestlik, itaatsizlik ve Tanrı ile yapılan anlaşmanın ihlaliyle bağlantılıdır.

Tanrı, On Emir'de kısıkanç bir tanrı olduğunu söyleyerek İsrailoğullarının putlara tapmalarını yasaklamakta ve "Benden nefret edenin babasının işlediği günahın hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım."³⁶ diyerek putperestlik günahının gelecek kuşakları da etkileyeceğini belirtmektedir. Yaroboam'ın ailesine verilen ceza da putperestlik suçundan dolayı olmuştur. Yaroboam, Süleyman'ın saltanat döneminden sonra krallığın ayrıldığı dönemde kuzeyde kurulan İsrail Krallığı'nın ilk kralı olmuştur. Saltanatı sırasında Kuzey krallığını, Güney krallığı olan Yehuda'ya üstün kılmak için şehrin farklı bölgelerine tapınma yerleri kurmuş ve putlar yerleştirmiştir. Bunun yanında, tapınaklara Levi soyundan olmayan rahipleri atamıştır.³⁷ Yaroboam, yaptıklarıyla Tanrı'nın emirlerini ve ahdini doğrudan ihlal etmiştir. Bunun sonucu olarak Tanrı, "Bundan dolayı Yaroboam'ın ailesini sıkıntılara sokup İsrail'de onun soyundan gelen genç yaşlı bütün erkekleri öldüreceğim. Yaroboam'ın ailesini gübre yakarcasına kökünden kurutacağım. Yaroboam'ın ailesinden kentte ölenleri köpekler, kırdaki ölenleri yırtıcı kuşlar yiyecek."³⁸ diyerek Yaroboam'ın ailesini ve soyunu cezalandırmıştır. Ham'ın hatası yüzünden oğlu Kenan'ın ve soyunun lanetlenmesi,³⁹ Tapınağın kutsallığını bozan ve rahiplik görevini kötüye kullanan oğulları Hofni ve Phinehas'ın kötülükleri nedeniyle Eli'nin evinin lanetlenmesi⁴⁰ ve Davud'un Bat-Şeva ile evlenmesi yüzünden kılıcın soyundan sonsuza dek eksik olmayacağı laneti⁴¹ bunlara örnektir.

Eski Ahit'te anlatıldığı üzere, günahın ve lanetin nesilden nesile geçmesi açık bir şekilde görülmektedir. Diğer taraftan bunun tam aksini belirten ve kişinin kendi günahının sorumluluğunu taşıdığını belirten pasajlar da bulunmaktadır. "Ne babalar çocuklarının günahından ötürü öldürülecek, ne de çocuklar babalarının. Herkes kendi günahı için öldürülecek."⁴² pasajı ve buna benzer diğer pasajlar -özellikle Yeremya ve Hezekiel kitaplarında- günahın miras alınması düşüncesine karşı çıkarak ahlaki ve dini yükümlülüklerin bireysel sorumluluğuna ve sonuçlarına vurgu yapmıştır. Buna göre,

³⁶ Çık.20:3; Yas.5:9.

³⁷ 1Kr.12:31.

³⁸ 1Kr.14:10-11.

³⁹ Yar.3:35; Bir gün Nuh şarap içer, sarhoş olur ve çadırında çıplak olarak uymuştur. Nuh'un oğullarından Ham, babasının çıplaklığını görmüş ve bunu iki erkek kardeşi Şem ve Yafet'e anlatmıştır. Sam ve Yafes, Ham'ın yaptığı gibi yalnızca babalarının durumunu gözlemlemek yerine, Nuh'un çıplaklığını görmemek için geriye doğru yürüyerek Nuh'u bir elbiseyle örtmüşlerdir. Nuh uyanıp Ham'ın ne yaptığını öğrendiğinde ise, doğrudan Ham'a değil, Ham'ın oğlu Kenan'a ve soyuna lanet okumuştur.

⁴⁰ 1Sam.2:31-33; Lanete göre Eli'nin soyundan gelen hiçbir erkek yaşlandığı yaşı görmeyecekti.

⁴¹ 2Sam.12:10.

⁴² Yas.24:6; diğerleri için bkz. 2Kr.14:6; Yer. 31:29-30; Hez.18:20.

herkes kendi suçundan sorumlu olduğu için ne anne-baba çocukları için ne de çocuklar ebeveynlerinin suçu için öldürülmelidir.

Günahların cezalandırılması, bütün toplumu etkileyecek şekilde de gerçekleşmiştir. Davud'un yaptığı nüfus sayımı ve sonuçları buna örnek gösterilebilir. Kral Davud İsrail ve Yahuda'da bir nüfus sayımı yapmaya karar vermiştir. Bu karar, yalnızca bürokratik veya idari bir hata değil, aynı zamanda Tanrı'ya karşı bir itaatsizlik ve ilahi takdire güvensizlik olarak görüldüğü için büyük bir günah olarak kabul edilmiştir. Zira Kral Davud, nüfus sayımı emrini vererek Tanrı'nın korumasına ve rehberliğine güvenmek yerine, askerî güce ve sayısal üstünlüğe dayanmış sayılmıştı. Nüfus sayımının bedeli (veya cezası) ise sadece Kral Davud için olmamış; Tanrı, İsrail'in üzerine yetmiş bin kişinin ölümüne yol açan bir veba göndermiştir.⁴³

Kefaret kurbanı öğretisinin yanında, kefareti sağlamak ve Tanrı'nın öfkesini azaltmak için günahın bir kişi ya da kişilere aktarılması düşüncesini Eski Ahit literatüründe görmek mümkündür. Apokrif kabul edilen 2. Makkabiler kitabının 7. bölümü, Makkabi isyanları döneminde inançlarını terk etmeyi ve Yahudi kanunları tarafından yasak olan domuz etini yemeyi reddettikleri için Kral IV. Antiokhos Epifanis tarafından işkenceye tabi tutulup idam edilen Yahudi bir annenin ve yedi oğlunun şehit edilmesini anlatmaktadır. Anne ve oğulları sırayla uzuvları kesilmek suretiyle korkunç işkencelere maruz kalmışlardır. Sıra sonuncu oğula geldiğinde oğul, ulusunun Tanrı tarafından affedilmesini dileyerek bedenini ve yaşamını atalarının yasaları için verdiğini ve kardeşlerinin ve kendisinin can vermesiyle birlikte Tanrı'nın öfkesinin son bulacağını umduğunu dile getirmiştir.⁴⁴ Pasajda kardeşlerin ölümü ve affedilme arasındaki bağ, kefaret kurbanında olduğu gibi günah, kan/yaşam ve bağışlanma arasındaki bağla ilişkili gözükmektedir.

4. Yahudilikte Başkasının Yerine Acı Çekme

Eski Ahit'te başkasının yerine acı çekmenin en belirgin ve ön plana çıkan örneği Yeşaya kitabında bahsedilen "Acı Çeken Kul"dur. "Kul Ezgileri" şeklinde adlandırılan dört ezgi bu kul hakkındadır. Bunlar Yeşaya 42:1-4; 49:1-6; 50:4-11; ve 52:13-53:12'de bulunmaktadır. Özellikle sonuncu pasajlar (52:13-53:12), Kul'un insanlar ve onların günahları için acı çektiğini anlatan bölümlerdir. Kul'un niye "acı çektiğini" anlamak için Yeşaya kitabının ana temasına ve mesajına bakmak gereklidir. Kitap, Peygamber Amos'un oğlu Yeşaya'nın "Yahuda ve Yeruşalim'le ilgili görüşü"yle ve Rabb'in İsrailileri uyarmasıyla başlamaktadır. Aktarıldığı üzere, İsraililer Tanrı'yı terk etmişler, Kutsal olana sırt çevirmişler,⁴⁵ yalan söylemişler, zorbalık edip, şiddete

⁴³ 2Sam.24.

⁴⁴ 2Mak.7:37-38.

⁴⁵ Yeş.1:4.

başvurmuşlar ve adaletten uzaklaşmışlardır.⁴⁶ Kitabın başında Peygamber Yeşaya, halkın sadakatsizliği nedeniyle yaklaşmakta olan “O gün”e yani kıyamete karşı uyarıda bulunmaktayken, diğer yandan da ileride günahların affedileceğinden ve kurulacak olan bir krallıktan bahsetmektedir.⁴⁷

İlk olarak Rabb'in kulu, Tanrı tarafından seçilmiş ve O'nun hoşnut olduğu, yeryüzünde adaleti sağlayacak ve İsraililere yol göstererek onları sürgünden Siyon'a götürecek biri olarak yansıtılmaktadır. Dördüncü ezgiye gelindiğinde ise Kul'un biçiminin ve görüntüsünün bozulduğu ve artık insana benzemediği aktarılmaktadır.⁴⁸ 53. bölümde ise bunun nedeni açıklanmakta ve Kul'un insanlar tarafından hor görüldüğünden ve yalnız bırakıldığından bahsedilmektedir. İsraililerin günahlarının kefareti ve “esenliği” için günahlar ve ceza Kul'a yüklenmiştir. Bu yüzden hastalıkları taşımasının yanında fiziken de acı ve eziyet çekmiştir.⁴⁹ Bütün bunlar olurken Kul, asla şikâyet etmemiş ve “kesime götürülen kuzu” gibi ağzını açmamıştır.⁵⁰ Bu durum, onun “günah keçisi” oluşunu sessizce kabullendiğini ve ilahi amaca teslim olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle Kul, başkalarının günahlarının kefareti olarak kendini feda etmeye gönüllü olmuştur.

“Oysa, bizim başkaldırılarımız yüzünden onun bedeni deşildi.” ifadesinde İbranice “pāša” kelimesi kullanılmaktadır. Kelime isyan, kasıtlı sapma ve bir anlaşmanın ihlali anlatmak için kullanılmaktadır. Bu da Kul'un katlandığı acıların yalnızca tesadüfi veya kasıtsız günahlardan kaynaklanmadığını, aynı zamanda Tanrı'nın ahbine karşı kasıtlı bir ihlalden ve günahtan doğduğunu göstermektedir. Suç kelimesi için de hem suç hem de ceza anlamlarına gelen “*âôn*” kelimesi geçmektedir. Böylece Kul'un acı çekmesi İsrailoğullarının suçu ve cezası ile tam anlamıyla ilişkilendirilmiştir.⁵¹

Acı Çeken Kul'un kimliği tartışmalıdır. Yeşaya kitabı içinde farklı bölümlerde İsrail'in “kulum” şeklinde çağrılmış olmasından⁵² dolayı Acı Çeken Kul'un İsrail yani Yahudi halkını temsil ettiği düşüncesi özellikle Yahudi düşünürler tarafından yaygın olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan, Kul'un İsrail'i temsil etmediğini ve Tanrı tarafından seçilmiş ve insanların günahının kefareti için kendini feda etmiş bir kişi olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Bunun yanında Yeşaya kitabı üzerine fikir belirten rabbilerden Acı Çeken Kul'un Davud soyundan gelen bir mesih, Peygamber Yeremya ya da İsrail Kralı Yoşiyahu olduğunu belirtenler olmuştur.⁵³ Kul'un

⁴⁶ Yeş.59:3-8.

⁴⁷ Yeş.4:2-3.

⁴⁸ Yeş.52:14.

⁴⁹ Yeş.53:1-6.

⁵⁰ Yeş.53:7.

⁵¹ Laura Helmke, “Isaiah and the Suffering Servant: A Look at Isaiah 52:13-53:12”, *Presidential Scholars Theses (1990 – 2006)*, (01 Ocak 2004), 9.

⁵² Yeş.41:8, 44:1, 2, 21. “Ama sen, ey kulum İsrail, seçtiğim Yakup soyu, dostum İbrahim'in torunları!”.

⁵³ Allen S. Maller, “Isaiah's Suffering Servant: A New View”, *Jewish Bible Quarterly* 37/4 (2009), 244.

ilişkilendirildiği kişilerle alakalı farklı rivayetler vardır. Davud'un soyundan gelen krallar, Yeşaya, Hezekiel gibi peygamberler ve Musa ile Eyüp gibi tarihi kişilikler bunlardan bazılarıdır. Acı Çeken Kul'un Mesih olduğu düşüncesi ise Yahudilikte, Hıristiyanlıktaki kadar yankı uyandırmamış ve çok zayıf bir görüş olarak kalmıştır.⁵⁴

5. Yeni Ahit'te İsa'nın Kefareti

Daha önce ele alındığı üzere, kefareterimi Yeni Ahit'te geçmemektedir. Bunun yerine kullanılan "aklama" ve "barıştırma" gibi kelimeler İsa'nın görevi hakkında birkaç fikir vermektedir. İsa'nın insanlar için öldüğü fikri Hıristiyan teolojisinin ve Yeni Ahit'in temelini oluşturmaktadır. Özellikle kefareter düşüncesi Pavlus'un mektuplarında İncillerde olduğundan daha baskın bir şekilde görülmektedir. Pavlus, İncillerdeki öğretileri ilerleterek İsa'nın ölümü üzerinden bir okuma yapmakta ve teolojisini İsa'nın insanlık ve Tanrı arasındaki rolüne dayandırarak oluşturmaktadır. Bu konular çerçevesinde, çalışmamızın bu bölümünde önce Sinoptik İnciller daha sonra Pavlus'un Mektupları ele alınacaktır. Yuhanna İncili'nin kefareter görüşüne yönelik anlatılar içerip içermediği konusunda farklı düşünceler mevcut olduğundan dolayı çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

5.1. Sinoptik İnciller

İsa'nın kefaretteki rolünü anlamak için "çile" anlatılarına odaklanmak gerekmektedir. İlk olarak, olaylar gerçekleşmeden önce İsa, acı çekeceği ve çarmıhta öleceği kehanetinde bulunmaktadır. Sinoptik İncillerde görülen bu kehanetler bir tahmin olmaktan öte, İsa'nın ölümünün kaçınılmaz oluşuna işaret etmekte ve nedenine ilişkin bir fikir vermektedir. Ayrıca, kendisinin kurban olarak rolünün farkında olduğunu ve bunu kabul ettiğini göstermektedir.

İlk kehanette İsa, "İnsanoğlu'nun çok acı çekmesi, ihtiyaçlar, başkâhinler ve din bilginlerince reddedilmesi, öldürülmesi ve üç gün sonra dirilmesi gerektiğini"⁵⁵ anlatmaktadır. Bu ve benzeri pasajlar İsa'nın ölümünün gerekliliğine işaret etmekte ve reddedilip aşağılanacağına yönelik kehanetler içermektedir. Gördüğü bu muamelenin nedeni ise kendisinin "fidye" olmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁶ Fidyeler düşüncesi antik dönemde oldukça yaygın olmakla birlikte, daha çok bir kölenin özgür olması için ödediği para ya da yakalanmış savaş esirlerinin serbest kalması için ödenen fidye

⁵⁴ Isaac Avishur, "Isaiah (Chapters 34-55)", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik (Detroit: Macmillan Reference USA, 2007), 10/71-72.

⁵⁵ Mat.16:21; Mar.8:31; Luk.21; Carl Ludwig Willibald Grimm - Joseph Henry Thayer (ed.) (New Jersey: Gorgias Press, 2010), "λύτρον", 384.

⁵⁶ Mat.20:28; Mar. 10:45; "Çünkü İnsanoğlu bile hizmet edilmeye değil, hizmet etmeye ve canını birçokları uğruna fidye olarak vermeye geldi."

bağlamında kullanılmaktaydı.⁵⁷ Etimolojik olarak da fidiye için kullanılan Grekçe *lytron* (λύτρον) kelimesi, borçtan kurtarmak ya da bir köleyi ya da insanı kurtarmak için ödenen para/fidiye anlamlarına gelmektedir. Yahudi şeriatında ise kişinin dıştan ya da içten kaynaklanan bütün kötülüklerden kurtulması anlamını taşımaktadır. Aynı kelimeden türeyen *lutrōsis* (λύτρωσις) kelimesi de Yeni Ahit'te üç farklı yerde "günahın cezasından kefarete etme" anlamında kullanılmıştır.⁵⁸ Eski Ahit bağlamında terim, cezai sorumluluğu olan bir kişinin infazına ve ilk doğan çocukların Tanrı'ya adanmasına işaret edecek şekilde kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Matta ve Markos'ta bahsedilen fidiyenin, insanların günahlarının sonucunu ortadan kaldırmak için canını veren İsa'ya işaret ettiğini söylemek mümkündür.⁵⁹

İsa'nın Fısıh Bayramı'nda yaptığı konuşma Fısıh kurbanıyla yakından ilgilidir. İsa, Fısıh yemeğinde eline bir ekmek almış ve bu ekmeğin bedeni olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra eline bir kâse alıp bunun kanı olduğunu ve bu kanın "birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanı" olduğunu söylemiştir.⁶⁰ Bahsedilen antlaşma kanı, Çıkış kitabı 24:8'de anlatıldığı üzere, ahdin onaylanması için halkın üzerine serpilen antlaşma kanıdır. Böylece İsa'nın kanıyla yeni bir antlaşma doğmuştur. Buradaki anlatı Yahudi sembollerine yeni bir anlam katarak İsa'nın kanını Fısıh kurbanı ile bağdaştırmaktadır.⁶¹ Fısıh kurbanının yanında İsa'nın kendini feda etmesi düşüncesi Yeşaya kitabında Acı Çeken Kul'u akla getirmektedir. İsa'nın insanları iyileştirmesi anlatılırken Matta 8:17'de Kul'a gönderme yapılmakta ve "Bu, Peygamber Yeşaya aracılığıyla bildirilen şu söz yerine gelsin diye oldu: 'Zayıflıklarımızı O kaldırdı, hastalıklarımızı O üstlendi.'" denilmektedir. Luka İncili'nde de İsa, "Yazılmış olan şu sözün yaşamımda yerine gelmesi gerekiyor: 'O, suçlularla bir sayıldı.' Gerçekten de benimle ilgili yazılmış olanlar yerine gelmektedir." derken, "yazılmış olan"la Acı Çeken Kul'un durumunu kastetmiştir.⁶² Açık yapılan bu göndermelerin ötesinde, iki figürün yaşadıklarının benzerlikleri göze çarpmaktadır. Acı Çeken Kul'un günahları üstlenip acı çekmesi ve günahlar için fidiye olması gibi, İsa da insanların günahlarının aklanması için acı çekmiş ve hem günah sunusu hem de "fidiye" olmuştur.

Çile anlatılarının ön plana çıkan noktası, kanı dökülen İsa'nın masum olmasıdır. İsa'ya ihanet eden Yahuda, yaptığından pişman olduktan sonra "masum kanına ihanet

⁵⁷ George Eldon Ladd, *A Theology of the New Testament* (Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1993), 188.

⁵⁸ Luk.1:68, 38; İbr.9:12.

⁵⁹ Candida R. Moss, "Suffering and Sacrifice", *The Oxford Handbook of the Synoptic Gospels*, ed. Stephan P. Ahearne-Kroll (New York: Oxford University Press, 2023), 249.

⁶⁰ Mat.26:17:30; Mar.22-24; Luk.22:7-23; Yu.13:21-30.

⁶¹ William Lane Craig, *Atonement and the Death of Christ* (Baylor University Press, 2020), 24-25.

⁶² Luk.22:37; Yeş.53:12. "Bundan dolayı ona ünlüler arasında bir pay vereceğim, ganimeti güçlülerle paylaşacak. Çünkü canını feda etti, başkaldıranlarla bir sayıldı. Pek çoklarının günahını o üzerine aldı, başkaldıranlar için de yalvardı."

ettiğini⁶³ söylemiştir. Benzer şekilde Pilatus, İsa'nın yargısı sırasında ellerini yıkayarak onun çarمیha gerilmesini isteyen kalabalığa İsa'nın kanının dökülmesinden sorumlu olmadığını dile getirmiştir.⁶⁴ İsa'nın masum oluşu ise günah keçisinin özelliğini yansıtmaktadır. Kefaret gününde seçilen iki keçinin kusursuz olması gerektiği gibi, günahları yüklenen İsa da lekesiz bir kuzuya benzetilmekte ve masumluğu vurgulanmaktadır.

5.2. Pavlus'un Mektupları

İsa'nın fidiye olarak kefareti gerçekleştirmesi düşüncesi Pavlus'ta da kendine yer bulmuştur. Pavlus için İsa'nın çarمیha gerilerek öldürülmesi, kan dökmesi ve bunu insanlar için yapmış olması kurduğu teolojinin temelini oluşturmaktadır. Tüm bunların temelinde ise Eski Ahit'te bulunan ritüeller ve kurban fikri bulunmaktadır. Mektuplarında bu fikirlere ait motifleri kullanmaktadır.⁶⁵

Pavlus'un mektuplarında İsa'nın insanlar ve günahlarının bağışlanması için öldüğü düşüncesi sık sık vurgulanmaktadır. Bu vurgu kurban motifiyle yansıtılmaktadır. 1. Korintlilere Mektup 5:7'de İsa'nın Fısıh kuzusu olarak kurban edildiğinden bahsedilmektedir. Kuzu oluşu kusursuz ve lekesiz oluşuyla nitelendirilmiştir. Fısıh Bayramı'yla ilişkilendirilse de İsa'nın kendisini Tanrı'ya sunması "güzel kokulu bir sunu ve kurban olarak" gerçekleşmiştir.⁶⁶ Bu anlatım da günah sunusunu akla getirmektedir. Nitekim onun kurban olması insanların günahına karşılık gerçekleşmiştir. Pavlus, İsa'nın ölümünün nedenini "bizim günahımız", "birçoğunun" ve "herkesin" günahı sebebiyle olduğunu belirtmektedir. İsa, çarمیhta can vererek insanlığın günahlarının sonuçlarını ortadan kaldırmış ve Tanrı'yla insan arasında günah sebebiyle oluşan mesafeyi telafi etmiştir. Bu durumu ifade etmek için de kefarete işaret eden "barıştıрма" kelimesi kullanılmıştır.

Pavlus, kanın dökülmesi ve bağışlanma arasında güçlü bir bağ kurmaktadır. Yahudiliğe ait ve Yeşaya'dan imgelerin çokça bulunduğu İbraniler'e Mektup'ta Pavlus, İsa'yı başkâhinlikle yakından ilişkilendirmekte ve göksel tapınağa bir hayvanın değil, kendi kanıyla girdiğinden bahsetmektedir. Eski Ahit'te kefaretin sağlanması için tekrarlanan hayvan kurbanlarından farklı olarak, Mesih'in kendini feda etmesi, sonsuz kurtuluşu sağlayan ilk ve son eylem olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda İsa'nın sunağa serpilmiş kanı, Habil'in kanından ve öncekilerden daha iyi olarak

⁶³ Mat.27:4. Pasaj Türkçeye "Ben suçsuz birini ele vermekle günah işledim" şeklinde çevrilmiştir. Grekçede ise "birini" kelimesi geçmemekte "αἷμα (haima)" yani kan kelimesi kullanılmaktadır.

⁶⁴ Mat.27:24; Catherine Sider-Hamilton, *The Death of Jesus in Matthew: Innocent Blood and the End of Exile* (New York: Cambridge University Press, 2017), 34-36.

⁶⁵ Ladd, *A Theology of the New Testament*, 466.

⁶⁶ Ef.5:2.

düşünülmüştür. Zira kendisi Tanrı'nın lütfuyla insanların günahlarını temizlemiştir.⁶⁷ Diğer taraftan Eski Ahit teolojisinde olduğu gibi, Pavlus'a göre de kanın arındırma özelliği bulunmaktadır ve kan dökülmeden bağışlanma gerçekleşmemektedir. Dünyada bulunan günahın temizlenmesi ve bağışlanması da ancak lekesiz olan ve kendini Tanrı'ya sunan Mesih İsa aracılığıyla gerçekleşmiştir.⁶⁸ İnsanlar onun kanı aracılığıyla aklanmış, günahları bağışlanmış, Tanrı'yla yakınlaşmış ve onun çarımta aktılan kanı sayesinde esenliğe ulaşmışlardır.⁶⁹

6. Erken Dönem Hıristiyan Teologların Kefaret Görüşleri

İlk Hıristiyanlar, İsa'nın dünyaya geldiği dönemde Galile, Yehuda ve çevresinde yaşayan Yahudilerden oluşmaktaydı. İsa, Yahudilere tebliğ için geldiğini belirtmiş ve mesajını da onlara ilemiştir. Hıristiyanlığın öğretileri zaman içinde gelişerek, özellikle Pavlus'la birlikte, çok geniş coğrafyalara yayılmıştır. Farklı kültürlerden insanların Hıristiyanlığa girmesiyle farklı teolojiler gelişmiş olsa da Hıristiyanlık, dayanak noktası olarak kendisini tam anlamıyla Yahudilikten ayırmamıştır. Her ne kadar farklı inançlar ve ibadetler ortaya koymuşsalar ve kendilerini Yahudilikten bazen onları inkâr ederek ayırmaya çalışsalar da hem Yeni Ahit'in yazarları hem de erken dönemde yaşamış olan Hıristiyanlar sık sık Eski Ahit'e referanslarda bulunmuşlar, yeni anlamlar katmışlar ve özellikle İsa'nın ilahi doğası ve dünyadaki misyonunun kehanetlerini Eski Ahit'te aramışlardır. Bunlardan biri de İsa ve kefarete düşüncesiyle alakalıdır. Kefaret teorileri, daha çok Orta Çağ'dan sonra sistemli bir şekilde ortaya çıkmaya başlasa da doktrin olarak kefarete düşüncesi Pavlus'tan beri bulunmaktadır.⁷⁰ Yeni Ahit yazarları ve Hıristiyan teologlar, kefarete teolojisini oluştururken Eski Ahit tasvirlerinden ve kehanetlerinden yoğun bir şekilde yararlanmışlardır. "Tanrı'nın Kuzusu"⁷¹ gibi terimlerin kullanımı ve Mesih'le ilgili kehanetlerin gerçekleşmesi ile ilgili Yeşaya kitabındaki Acı Çeken Kul'a yapılan atıflar bu duruma örnektir. Bu başlık altında ise erken dönem Hıristiyan teologların Levililer 16. bölümdeki Kefarete Günü'nde sunulan kurbanlara atıfla İsa'nın günah keçiliğini nasıl yorumladıkları değerlendirilecektir.

İsa'nın kurban keçisi ya da günah keçisiyle ilişkilendirildiği en erken kayıtlardan biri *Barnaba'nın Mektubudur*. Pavlus'un yoldaşlarından biri olan Barnaba'ya hatalı olarak atfedilen Barnaba'nın Mektubu, 70 ila 135 yılları arasında yazılmıştır. Mektupta Yahudilerin, Tanrı'nın mesajını doğru anlamadığından ve mesajı literal bir şekilde okuduklarından dolayı ibadetlerin gerçek manasını tam olarak kavrayamadıklarından

⁶⁷ Thomas R. Schreiner, *Commentary on Hebrews*, ed. T. Desmond Alexander vd. (Nashville: Holman Reference, 2015), 455.

⁶⁸ İbr.11-24.

⁶⁹ Rom.5:9; Rom.3:25; Ef.2:13; Kol.1:20; Ladd, *A Theology of the New Testament*, 467.

⁷⁰ Frances Young, "Atonement", *Encyclopedia of Early Christianity*, ed. Everett Ferguson (Abingdon: Routledge, 1999), 143.

⁷¹ Yu.1:29,36; 1Pe.1:18-19; Va.5:6,12; 7:17; 12:11; 13:8; 21:22-23.

bahsedilmektedir. Mektubun ileriki bölümlerinde, İsa'nın ölümü bahsinden önce, bu düşünce üzerinden bir metin gelişimi söz konusudur. İlk bölümlerde (2-3) Yahudilerin oruç ve kurban ibadetleri eleştirilmekte, sonrasında (5-6) İsa'nın çilesinden bahsedilmekte ve nihayetinde de 7 ve 8. bölümlerde İsa'nın Kefaret Günü'ndeki keçilerle bağlantısı yorumlanmaktadır.

Yazar, açık bir şekilde İsa'nın Tanrı olmasına ve son geldiğinde yargı dağıtacak olmasına rağmen, insanların uğruna çarımıhta öldüğünü dile getirmektedir.⁷² Kefaret Günü'yle ilgili bölümde ilgi çeken nokta, Kefaret Günü'nde kesilen kurbanlardan bahsederken hem günahların yüklendiği çöle salınan keçi hem de kurban edilen keçi ile İsa'nın ölümü arasında benzerliğin kurulmasıdır. Mektupta İsa'nın ölümü Levililer'de anlatılan kurban töreni ile özdeşleştirilerek yorumlanmaktadır. Buna göre, birbirine her açıdan denk iki keçiden biri yakı sunusu (günah sunusu) olarak tüketilmesi için rahiplere verilirken, diğeri lanetlenmiştir. Kurban edilen keçi, İsa'nın acı çekmesi ve kefaretin sağlanması amacıyla çarımıhta can vermesiyle alakalıdır. İnsanlar lanetlenen keçiye tükürür, bedeninde yaralar açar ve başına bir yün dolayarak çöle salar. Daha sonra keçiye taşıyan kişi onu çöle getirir, yününü çıkarır ve onu meyveleri tatlı olan ve *Rachia* adı verilen bir çalının üzerine koyar. Yazara göre, lanetlenen bu keçinin başındaki yün, İsa'nın taçlandırıldığı ve son geldiğinde onun başrahabin giydiği türden kızıl bir kaftan giyeceğini simgelemektedir. O zaman insanlar, öldürdükleri ve aşağıladıkları kişinin Tanrı'nın oğlu olduğunu anlayacaklardır.⁷³ Yani dünyada insanların günahı için aşağılanmış ve işkence görmüş olan İsa, yargı gününde ikinci kez geldiğinde bütün ihtişamı ve yüceliği ile gelecektir. Mektubun yazarı, İsa'nın insanların günahını nasıl üstlendiğini dolaylı bir dil ve imgeler kullanarak hem kefarete kurbanı hem günah keçisi unsurları üzerinden açıklamaktadır.

İsa'nın çilesini tanımlamada kefarete kurbanı ve günah keçisi kavramlarını birlikte kullanan tek yazar Barnaba değildir. 155-160 yıllarında yazıldığı düşünülen *Trypho ile Diyalog* adlı eserinde Justin Martyr (ö. 165), İsa'nın Mesihliğini ele alırken onu hem kefarete kurbanı ve günah keçisiyle hem de Fısıh Günü'nde sunulan kurbanla ilişkilendirmektedir. Ona göre, İsraililerin kurban etmesi emredilen Fısıh kuzusunun kanının İsrailileri koruduğu ve kurtardığı gibi⁷⁴, İsa'nın kanı da inançları ölçüsünde inananları mesh ederek kutsamaktadır.⁷⁵ Ayrıca Fısıh Bayramı'nda kuzunun kesilmesi

⁷² Bart D. Ehrman (ed.), *The Apostolic Fathers, Volume II: Epistle of Barnabas. Papias and Quadratus. Epistle to Diognetus. The Shepherd of Hermas*, çev. Bart D. Ehrman (London: Harvard University Press, 2003), 2/37 (7.2).

⁷³ Ehrman, *The Apostolic Fathers, Volume II: Epistle of Barnabas. Papias and Quadratus. Epistle to Diognetus. The Shepherd of Hermas*, 2/39 (7.6-9).

⁷⁴ Çık.12:1-13. İsraililer, Tanrı'nın emriyle Fısıh kurbanı olarak kuzu kurban etmişler ve kanlarını evlerinin kapılarına sürmüşlerdir. Tanrı, Mısır'da hem insanların hem de hayvanların ilk doğanlarını canlarını aldığı zaman kapıdaki bu kan İsraililer için bir belirleyici olmuş ve cezadan kurtulmuşlardır.

⁷⁵ Justin Martyr, "Dialogue with Trypho", çev. Thomas B. Falls, *The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho, Exhortation to the Greeks, Discourse to the Greeks, The Monarchy of the Rule of God*,

emrinin geçici olduğunu belirten Justin Martyr, bu emrin İsa'nın ölümünün habercisi olduğunu ve onun ölümünü simgelediğini ifade etmektedir. Martyr, Fısıh kuzusunun kızartılmasıyla İsa'nın çarمیha gerilmesi arasında bir bağlantı görmektedir. Bu temsili ve bağlantıyı, İsa'nın çarمیha gerilişinin habercisi olan kuzunun şişte kızartılırken aldığı şeklin haça benzediğini söyleyerek kurmaktadır.⁷⁶

Justin Martyr, Kefaret Günü'nde sunulan kurbanları İsa'nın birinci ve ikinci kez dünyaya gelişi (*parousia*) şeklinde yorumlamaktadır. Ona göre, günah keçisi olarak çöle gönderilen keçi, İsa'nın dünyaya ilk gelişi ve kahinler tarafından yakalanıp çarمیhta öldürülüşüne işaret etmektedir. Öldürülen ikinci keçi ise İsa'nın ikinci gelişi ve bütün günahkarların günahına kefarete olmasını sembolize etmektedir.⁷⁷ Burada ilginç olan husus ise Justin Martyr'ın İsa'nın çarمیhta ölümünü ve günahları üstlenmesini günah keçisi ile değil kefarete kurbanıyla bağlantılı olarak düşünmesidir. Martyr, devamında Eski Ahit geleneğinden gerçek orucun "her türlü boyunduruğu kırmak"⁷⁸ olduğundan bahseden Yeşaya'ya da atıfta bulunmaktadır. Bu atıf, Kefarete Günü bağlamında Yeşaya'dan bahseden en erken referanstır.⁷⁹ Justin Martyr, kaleme aldığı *Birinci Apoloji* eserinde de Yeşaya kitabına atıfta bulunmaktadır. Yeşaya 53. bölümden uzunca alıntılar verilerek İsa'nın çilesinin Yeşaya kitabında önceden haber verildiği vurgulanmakta ve bölümde geçen Kul ile İsa arasında özdeşlik kurulmaktadır.⁸⁰

Latin kilise babası Tertullianus (ö. 220) *Marcion'a Karşı* eserinde hem Barnabas'ın Mektubu'ndan hem de Justin Martyr'ın yorumlarından unsurlar almıştır. Tertullian, İsa'nın biri daha düşük seviyede olan, diğeri ise görkemli iki tabiatı olduğunu dile getirmektedir. İki tabiat, İsa'nın dünyaya iki kere gelişi temsil etmektedir. Bu düşünce Martyr'ın düşüncesiyle paralellik göstermektedir. Tertullianus'a göre İsa'nın ikili tabiatı ve iki kez gelişi Yahudilerin kutsal metninde de bahsedilmiş ve işaretler gönderilmiştir. İsa'nın dünyaya ilk gelişi, Yeşaya 53:7'de⁸¹ boğazlanmaya götürülen bir kuzuda temsil bulmuş ve hiçbir biçimi ya da güzelliği olmayan ve insanlarca yalnız bırakılan Kul⁸² ile özdeşleştirilmiştir. Bu bakımdan ilk geliş, alçakgönüllülük, yalnızlık

Fathers of the Church Patristic Series (Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2008), 6/208 (40).

⁷⁶ Martyr, "Dialogue with Trypho", 6/209 (40).

⁷⁷ Martyr, "Dialogue with Trypho", 6/209 (40).

⁷⁸ Yeş.58:6; "Benim istediğim oruç, Haksız yere zincire, boyunduruğa vurulanları salıvermek, Ezilenleri özgürlüğe kavuşturmak, Her türlü boyunduruğu kırmak değil mi?"

⁷⁹ Daniel Stökl Ben Ezra, *The Impact of Yom Kippur on Early Christianity: The Day of Atonement from Second Temple Judaism to the Fifth Century* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 156.

⁸⁰ Martyr, "Dialogue with Trypho", 6/85-87 (49-50).

⁸¹ "O baskı görüp ziyet çektiyse de ağzını açmadı. Kesime götürülen kuzu gibi, kırkıcıların önünde sessizce duran koyun gibi açmadı ağzını."

⁸² Yeş.52:2-3; "O RABB'in önünde bir fidan gibi, kurak yerdeki kök gibi büyüdü. Bakılacak biçimden, güzelliğinden yoksundu. Gönülümüzü çeken bir görünüşü de yoktu. İnsanlarca hor görüldü, yapayalnız bırakıldı. Acılar adamydı, hastalığı yakından tanıdı. İnsanların yüz çevirdiği biri gibi hor görüldü, ona değer vermedik."

ve acıyla karakterize edilmektedir. Nitekim İsa Mesih de tebliği sırasında küçümsemiş ve reddedilmiştir. İsa'nın yargı günü yaklaşırken ikinci kez gelişi ise görkemli ve heybetli olacaktır. Tertullianus, burada "İnsanoğlu"nun gökteki bulutlarla birlikte geldiği ve ona egemenlik ve kudret verildiği pasajın anlatıldığı Daniel 7:13-14'ten⁸³ alıntı yapmaktadır. Bu sefer İsa, ilk gelişinin aksine, insanlar tarafından onurlandırılacak ve yüceltilecektir.

Tertullianus, İsa'nın iki tabiatının ve iki gelişinin Kefaret Günü'nde bahsedilen iki keçi ile bağlantılı olduğunu düşünmektedir. İsa tek olduğu ve iki gelişinde de aynı görüntüyü taşıyacağı için iki keçi de aynı görünüştedir. Biri, kırmızı kumaşa bağlanmış ve lanetler eşliğinde çöle sürülen bir keçi olarak İsa'nın ilk gelişinde yaşadığı aşağılanmayı, çektiği acıları ve şehir surları dışında çarmlı gerilişini simgelemektedir. Tertullianus, günah sunusu olarak sunulan ve rahipler tarafından yenilen ikinci keçiyi, ikinci gelişinde yüceltilecek olan Mesih'in habercisi olarak düşünmektedir.⁸⁴ Burada bahsedilen kurban etinin rahiplere verilmesi, İsa'nın ikinci gelişinde insanların lütufa mazhar olacağı eskatolojik yemeğe ve aynı zamanda onun ritüel anlamda yankısı olan Evharistiya'ya işaret etmektedir.⁸⁵

3. yüzyılda yaşamış olan Origen (ö. 253), erken dönemde yaşamış en önemli Kutsal Kitap yorumcularından biridir. Origen, yaşamı boyunca teolojik kitaplardan apolojik kitaplara kadar çok geniş yelpazede eserler üretmiştir. Bunlardan ön plana çıkanları, Kutsal Kitap üzerine alegorik yorumla? yaptığı tefsirler ve vaazlardır. Levililer 16. bölüm söz konusu olduğunda da Origen, *Levililer Üzerine Vaaz* eserinde konuyu önceki teologlardan daha detaylı bir biçimde ele almıştır. Origen'in yorumu kendinden önce gelenlerden oldukça farklıdır. Ona göre, günahın dünyada bulunması çöle gönderilen keçinin varlığında kendini göstermektedir. Zira eğer dünyada günah olmasaydı, o zaman sadece Tanrı'ya adanan keçi olur ve günahları yüklenen diğer keçiye ihtiyaç olmazdı.⁸⁶ Origen, yorumunda zıtlıklar yaratarak Tanrı'ya adanan keçiyi Tanrı'ya iman etmiş insanlar; "Tanrı'dan, erdemlerden, adaletten, Mesih'ten ve bütün iyiliklerden"⁸⁷ yoksun olan "çöle" gönderilmiş diğer keçiyi ise lanetlenmiş ve Tanrı'dan uzak ve onun tarafından reddedilmiş insanlarla özdeşleştirmiştir.⁸⁸ Kişinin içindeki

⁸³ "Gece görümlerimde göğün bulutlarıyla İnsanoğluna benzer birinin geldiğini gördüm. Eskiden beri var olanın yanına doğru ilerledi, onun önüne getirildi. Ona egemenlik, yücelik ve krallık verildi. Bütün halklar, uluslar ve her dilden insan ona tapındı. Egemenliği hiç bitmeyecek sonsuz bir egemenlik, krallığı hiç yıkılmayacak bir krallıktır."

⁸⁴ Tertullianus, "The Five Books Against Marcion", çev. Peter Holmes, *Latin Christianity: Its Founder, Tertullian I. Apologetic; II. Anti-Marcion; III. Ethical*, ed. Alexander Roberts - James Donaldson, Ante-Nicene Fathers (Massachusetts: Hendrickson Publishers, 1995), 3/326-327 (3.7).

⁸⁵ Ezra, *The Impact of Yom Kippur on Early Christianity*, 157.

⁸⁶ Origen, *Homilies on Leviticus: 1-16*, çev. Gary Wayne Barkley (Washington, DC: Catholic University of America Press, 1990), 181 (9.3.2).

⁸⁷ Origen, *Homilies on Leviticus*, 182 (9.4.1).

⁸⁸ Origen, *Homilies on Leviticus*, 181 (9.3.3).

duygular da keçilerle bağdaştırılmıştır. İnsanların adaleti, takvası, merhameti gibi duygular Tanrı'ya adanan kurbanen, kalbe gelen kötü düşünceler ve arzular kovulması gereken günah keçisidir.⁸⁹

İsa'nın Levililer 16. bölümle olan ilişkisi bahsi geçen iki keçi üzerinden değil, Tanrı'ya adanmış kurbanı hazırlayan başkâhin ve diğer keçiyi çöle götüren adamla bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. İsa, Kutsallar Kutsalı'na giren başkâhin gibi, cennette Baba'nın yanına gitmiş ve kendisine inanan insanların kurtuluşu için dua etmiştir.⁹⁰ Diğer taraftan Origen, Pavlus'un İbraniler'e Mektup'undaki "O, diğer başkâhinler gibi her gün önce kendi günahları için, sonra da halkın günahları için kurbanlar sunmak zorunda değildir. Çünkü kendi kendini sunmakla bunu ilk ve son kez yaptı."⁹¹ pasajına atıf yaparak İsa'nın başkâhin olarak keçi yerine kendisini günah sunusu olarak sunduğunu belirtmektedir.⁹² Fakat İsa'nın günah sunusuyla olan bağlantısı başkâhinle özdeşleştirilmesi kadar güçlü değildir. İsa'nın günah keçisiyle olan bağlantısı ise daha da muğlaktır. İsa, burada keçinin kendisiyle değil, keçiyi çöle götüren kişiyle bağdaştırılmıştır. Çöle gönderilen keçinin Origen tarafından kötülüklerle bağdaştırıldığını daha önce belirtmiştik. Bu bağlamda İsa, aslında bütün kötülükleri ve kötü şeyleri insanlardan uzaklaştırıp ıssızlığa götüren bir rehberdir. Origen, bir pasajında çölü Hades olarak yorumlamış ve İsa'nın günah keçisini yani kötülükleri Hades'e götürüp geri döndüğünden bahsetmiştir.⁹³

Aktarıldığı üzere, İsa'nın Rabb'in günah sunusu ve günah keçisi olarak yorumlanması, Origen'de kendisinden önce gelen düşünürlerden daha farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Fakat İsa'nın insanların günahı için öldüğü düşüncesi *Levililer Üzerine Vaaz* kitabında ve diğer eserlerinde çok belirgin şekilde görülmektedir. Origen, *Yuhanna İncili Tefsiri*'nde "İşte, dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı Kuzusu!"⁹⁴ pasajını yorumlarken bütün insanların, tüm canlıların en safi ve günahsız olan İsa'nın, insanların günahlarını ve kusurlarını üstlenip yok ettiğinden bahsetmektedir. Burada ilgi çekici nokta Origen'in, Yunanlıların ve "barbarların" günah keçisi ritüeline ve bu ritüelleri içeren hikayelerine gönderme yapmasıdır. Origen, bu toplumlarda kuraklık ve veba gibi durumlarda kötü ruhları defetmek için birisinin kendisini toplumun yararına feda ettiğinden bahsetmektedir. Ancak ona göre, hiçbir hikâye İsa'nınki gibi bir fedakarlıktan bahsetmemektedir. Çünkü ancak onunki evrensel ve kozmik özellikte bir arındırmayı gerçekleştirmiştir. Çünkü yalnızca İsa, muazzam gücü ve ilahi doğası sayesinde, tüm insanlığın günahlarını taşıma kapasitesine sahipti. Origen, diğer taraftan Yunanlıların ve diğer milletlerin günah keçisi uygulamalarında kurbanların

⁸⁹ Origen, *Homilies on Leviticus*, 188 (9.6.1).

⁹⁰ Origen, *Homilies on Leviticus*, 187 (9.5.8).

⁹¹ İbr.7:27.

⁹² Origen, *Homilies on Leviticus*, 178 (9.2.1).

⁹³ Origen, *Homilies on Leviticus*, 185 (9.5.4).

⁹⁴ Yu.1:27.

gönüllü oluşuna dikkat çekmekte ve bununla İsa'nın insanların günahı için can vermeye gönüllü olması arasında olumlu bir karşılaştırma yapmaktadır.⁹⁵ Ayrıca Yeşaya'daki Acı Çeken Kul'a gönderme yapan Origen, Baba'nın İsa'yı günahlara karşılık olması için gönderdiğini ve İsa'nın kesime götürülen kuzu⁹⁶ gibi hiç itiraz etmeden teslim olduğunu vurgulamıştır.⁹⁷

Sonuç

Günah keçisi ve kefarete düşüncesi, farklı anlam ve formlarda tarih boyunca hemen hemen bütün kültür ve dinlerde görülmektedir. İnsanlar gerek başlarına gelen hastalık ve savaş gibi olayların defedilmesi, gerekse işlenen suçun ve günahın toplumdaki bireylerden kaldırılması için hayvan ve insan kurbanlarına başvurmuştur. Bu kurban her zaman ölümle ilişkili tasavvur edilmediyse de zihni arka planında günahın başka bir varlığa yüklenmesi ve bazı ritüellerin gerçekleştirilerek kefarete ulaşma düşüncesi bulunmaktadır. Çalışmamız bu bağlamda, kefarete olarak İsa'nın günah keçisi kimliğinin nasıl anlaşıldığını; temelde Yahudilik olmak üzere, kendinden önce gelen geleneklerde nasıl bir kökeninin bulunduğunu ve bu düşüncenin Hıristiyanlıkta nasıl bir değişim geçirdiğini ortaya koymayı hedeflemiştir.

Belli bir amaç uğruna bir hayvanın kurban edilmesi veya bir insanın "kurban" edilerek şehirden uzaklaştırılması düşüncesi İsa'nın kefarete olarak kurban edilmesiyle ilişkili görülmektedir. Hıristiyanlıkta günah keçisi arketipinin vücut bulduğu yegâne kişi İsa'dır. Âdem ve Havva'nın dünyaya getirmiş olduğu ve insanların paylaştığı günah, İsa tarafından üstlenilmiş ve o "Tanrı Kuzusu" olarak insanlar için çarpmışta kefareti ödemiştir. Özellikle Yahudilerin Yom Kippur'da sunmuş olduğu iki keçi, Hıristiyan düşüncesiyle yakından bağlantılı görülmüş ve ele alındığı üzere erken dönemde yaşamış teologlar tarafından İsa'nın kefareti bağlamında yorumlanmıştır. Yom Kippur yorumlarına bakıldığında, İsa iki keçiyle özdeşleştirilmiş ve onun iki doğası yansıtılmıştır. Ayrıca, Yahudilikte görülen günahın aktarılması ve Yeşaya örneğinde ortaya koyulan başkasının yerine ceza çekme düşüncesi, insanların günahının İsa'ya aktarılması ve İsa'nın, bunun sorumluluğunu taşımadığı halde, günahın sonuçlarını insanların üzerinden kaldırmak için onların yerine acı çekmesi bu bağlamda değerlendirilebilir.

Diğer taraftan nüanslara bakıldığında, benzerlikler kadar farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Yahudilikteki kefarete kurbanı ve İsa'nın kurban edilmesi tamamen günah

⁹⁵ Origen, "Against Celsus", çev. Philip Schaff, *Fathers of the Third Century: Tertullian, Part Fourth; Minucius Felix; Commodian; Origen, Parts First and Second*, Ante-Nicene Fathers (Grand Rapids, 1885), 4/409-410 (1.31).

⁹⁶ Yeş.53:7; "O baskı görüp eziyet çektiyse de ağzını açmadı. Kesime götürülen kuzu gibi, kırkıcıların önünde sessizce duran koyun gibi açmadı ağzını."

⁹⁷ Origen, *Commentary on the Gospel According to John Books 1-10*, çev. Ronald E. Heine (Washington, DC: Catholic University of America Press, 1989), 325-326 (28.157-166).

ve arınmayla alakalıdır. Yunan, Roma ve Hitit geleneklerinde ise günah keçisi uygulaması, genellikle şehrin korunması, hastalık, kuraklık ve benzeri felaketlerin cemaatten defedilmesi gibi sebeplerle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca İsa'nın kurban edilmesi diğerlerinden kapsam bakımından ayrılmaktadır. Hıristiyanlık öncesinde günah keçisi, bir şehrin ya da cemaatin yararı için kurban edilirken, İsa'nın dünyaya gelişi, acı çekmesi ve günahların kefareti olarak can vermesi evrensel olarak bütün insanları kapsayacak şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kadim geleneklerde günah keçisi kurbanı, aklanmanın sağlanması için düzenli olarak yinelenirdi. İsa'nın kefareti ise bir kere gerçekleşmiş ve İsa kanıyla günahın sonuçlarını tek seferde ortadan kaldırmıştır. Fakat İsa'nın kurban oluşu ve kurtarıcılığı ölümüyle sınırlı değildir. İsa'nın dünyaya ikinci gelişi Hıristiyanlıkta çok önemli bir yere sahiptir. Nitekim erken dönem Hıristiyan teologlar da Yom Kippur'da kurban edilen iki keçiyi İsa'nın ilk ve ikinci gelişine vurguyla yorumlamışlardır. İsa, ilk gelişinde günahı yenmiştir; ikinci gelişinde ise ölümü yenecek ve insanlara sonsuz yaşamı verecektir.

***

Kaynakça

- Avishur, Isaac. "Isaiah (Chapters 34-55)". *Encyclopedia Judaica*. ed. Fred Skolnik. 10/68-73. Detroit: Macmillan Reference USA, 2007.
- Bremmer, Jan. "Scapegoat Rituals in Ancient Greece". *Harvard Studies in Classical Philology* 87 (1983), 299-320. <https://doi.org/10.2307/311262>
- Bremmer, Jan N. *Greek Religion and Culture, the Bible and the Ancient Near East*. Leiden: Brill Academic Pub, 2008.
- Craig, William Lane. *Atonement and the Death of Christ*. Baylor University Press, 2020.
- DeMaris, Richard E. *The New Testament in its Ritual World*. Oxford: Routledge, 1. Basım, 2008.
- Ehrman, Bart D. (ed.). *The Apostolic Fathers, Volume II: Epistle of Barnabas. Papias and Quadratus. Epistle to Diognetus. The Shepherd of Hermas*. çev. Bart D. Ehrman. London: Harvard University Press, 2003.
- Ezra, Daniel Stökl Ben. *The Impact of Yom Kippur on Early Christianity: the Day of Atonement from Second Temple Judaism to the Fifth Century*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003.
- Flood, Derek. "Substitutionary Atonement and the Church Fathers: A Reply to the Authors of Pierced for Our Transgressions". *EQ* 82/2 (2010), 142-159.
- Gagné, Renaud. *Ancestral Fault in Ancient Greece*. New York: Cambridge University Press, 2013.
- Gaster, T.H. "Azazel". *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. ed. George Arthur Buttrick. 1/325-362. Tennessee: Abingdon Press, 1962.
- Geyser-Fouchè, Ananda B. - Munengwa, Thomas M. "The Concept of Vicarious Suffering in the Old Testament". *HTS Theological Studies* 75/4 (2019), 1-10. <https://doi.org/10.4102/hts.v75i4.5352>
- Grimm, Carl Ludwig Willibald - Joseph Henry Thayer (ed.). *A Greek-English Lexicon of the New Testament: Being Grimm's Wilke's Clavis Novi Testamenti*. Corrected Edition. New Jersey: Gorgias Press, 2010.
- Güç, Ahmet. "Kurban". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/433-435. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Harman, Ömer Faruk. "Günah". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/278-282. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Helmke, Laura. "Isaiah and the Suffering Servant: A Look at Isaiah 52:13-53:12". *Presidential Scholars Theses (1990 – 2006)*. <https://scholarworks.uni.edu/pst/81>
- Henninger, Joseph. "Sacrifice [First Edition]". *Encyclopedia of Religion*. 12/7997-8008. Michigan: Thomson Gale, 2005.
- Katar, Mehmet. "Dinlerde Keffaret Anlayışı". *Dini Araştırmalar* 1/1 (01 Haziran 1998), 44-58.
- Kraljik, Dalibor. "The Notion of Blood in the Old Testament: Blood That Purifies and Blood That Defiles". *Kairos* 16/1 (20 Haziran 2022), 7-30. <https://doi.org/10.32862/k.16.1.1>
- Ladd, George Eldon. *A Theology of the New Testament*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1993.
- Maclean, Jennifer K. Berenson. "Barabbas, the Scapegoat Ritual, and the Development of the Passion Narrative". *The Harvard Theological Review* 100/3 (2007), 309-334.
- Maller, Allen S. "Isaiah's Suffering Servant: A New View". *Jewish Bible Quarterly* 37/4 (2009), 243-249.
- Martyr, Justin. "Dialogue with Trypho". çev. Thomas B. Falls. *The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho, Exhortation to the Greeks, Discourse to the Greeks,*

- The Monarchy of the Rule of God. 6/139-368. Fathers of the Church Patristic Series. Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2008.
- Moscicke, Hans. "Jesus as Goat of the Day of Atonement in Recent Synoptic Gospels Research". *Currents in Biblical Research* 1/17 (2018), 59-85. <https://doi.org/10.1177/1476993X17751295>
- Moss, Candida R. "Suffering and Sacrifice". *The Oxford Handbook of the Synoptic Gospels*. ed. Stephan P. Ahearne-Kroll. 245-259. New York: Oxford University Press, 2023.
- Murphy, Mark C., The Society of Christian Philosophers. "Not Penal Substitution but Vicarious Punishment": Faith and Philosophy 26/3 (2009), 253-273. <https://doi.org/10.5840/faithphil200926314>
- Ogden, Daniel. *The Blackwell Companion to Greek Religion*. Blackwell, 2007.
- Origen. "Against Celsus". çev. Philip Schaff. *Fathers of the Third Century: Tertullian, Part Fourth; Minucius Felix; Commodian; Origen, Parts First and Second. Ante-Nicene Fathers*. Grand Rapids, 1885.
- Origen. *Commentary on the Gospel According to John Books 1-10*. çev. Ronald E. Heine. Washington, DC: Catholic University of America Press, 1989.
- Origen. *Homilies on Leviticus: 1-16*. çev. Gary Wayne Barkley. Washington, DC: Catholic University of America Press, 1990.
- Öztürk, Nermin. "İlahi Dinlerde Yemin, Keffâret Ve Kurban". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (01 Şubat 2002).
- Schreiner, Thomas R. *Commentary on Hebrews*. ed. T. Desmond Alexander vd. Nashville: Holman Reference, 2015.
- Sider-Hamilton, Catherine. *The Death of Jesus in Matthew: Innocent Blood and the End of Exile*. New York: Cambridge University Press, 2017.
- Tertullianus. "The Five Books Against Marcion". çev. Peter Holmes. *Latin Christianity: Its Founder, Tertullian I. Apologetic; II. Anti-Marcion; III. Ethical*. ed. Alexander Roberts - James Donaldson. *Ante-Nicene Fathers*. Massachusetts: Hendrickson Publishers, 2. Basım, 1995.
- Wenham, Gordon J. *The Book of Leviticus*. ed. R.K. Harrison - Robert L. Hubbard. Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1979.
- Wolf, William J. "Atonement: Christian Doctrine". *Encyclopedia of Religion*. ed. Lindsay Jones. 1/594-598. Detroit: Macmillan Reference USA, 2005.
- Yetim, Merve. "Belgesel Hipotez'e Göre Yahudilikteki Kurban İbadetinin Tarihsel Süreci". *Milel ve Nihal* 17/1 (30 Haziran 2020), 61-85. <https://doi.org/10.17131/milel.639982>
- Young, Frances. "Atonement". *Encyclopedia of Early Christianity*. ed. Everett Ferguson. 143-148. Abingdon: Routledge, 1999.